

Kitap İncelemesi

Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri

Editörler: Prof. Dr. Ahmet SABAN & Prof. Dr. Ali ERSOY

Anı Yayıncılık, Ankara: 2019, 320 Sayfa.

ISBN: 978-605-170-114-1

Kenan DENİZ*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Kitap İncelemesi
Makalenin Geliş Tarihi: 06.03.2025
Makalenin Kabul Tarihi: 14.06.2025
DOI: 10.54971/synergy.1652441

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

ÖZET

Bu çalışmada, “Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri” isimli kitabın özeti yapılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama teknikleri kullanılarak gerçekleştirilen bir araştırma türüdür. Nitel araştırmacılar, çalışmalarını sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan desenlerle yürütürler. Kitapta nitel araştırmalarda kullanılan desenlere ilişkin derinlemesine bilgiler sunulmuştur. Kitap önsözler dışında yedi ayrı bölümden oluşmaktadır. Kitabın, nitel araştırma desenleri konusunda bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacılar için temel bir başvuru kaynağı olarak yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nitel araştırma, Yöntem, Araştırma deseni, Eğitim.

GİRİŞ

Nitel araştırmanın nicel araştırmadan ayrılan birtakım temel ve önemli özellikleri bulunmaktadır. Söz konusu kitapta, nitel araştırmanın doğasına, özelliklerine ve nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan altı farklı desene ilişkin ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır. Kitabın nitel araştırma desenleri konusunda kapsamlı ve sistematik bir kaynak olması nedeniyle, bu alanda çalışan araştırmacılara anlamlı katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Kitap, nitel araştırma yöntemlerine ilişkin alanyazında sıklıkla karşılaşılan kuramsal dağınıklığı gidermeyi ve araştırmacılara uygulamada rehberlik edebilecek bütüncül bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple, kitap hem içerdiği kuramsal derinlik ve zenginlik hem de uygulamaya dönük açıklamalarıyla alana katkı sunabileceği düşünülmektedir. Ahmet Saban ve Ali Ersoy editörlüğünde yazılan bu kitap 2019 yılında yayınlanmıştır. Nitel araştırma desenleri konusunun ele alındığı 320 sayfalık kitap, önsözler dışında farklı yazarlar tarafından yazılan yedi ayrı bölümden oluşmaktadır. Kitap; nitel araştırmalarda paradigma ve teorik temeller, eylem araştırması, fenomenoloji, durum çalışması, etnografya, anlatı araştırması, gömülü teori bölümlerinden

* Öğretim Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Kalite Koordinatörlüğü, Bitlis-Türkiye. E-posta: kydeniz13@gmail.com, ORCID Id: 0000-0003-3353-5178

oluşmaktadır. Kitabın ikinci baskısına yazılan önsözde, editörler daha önce planlanmış olmasına rağmen çeşitli nedenlerle ilk baskıya dahil edilemeyen “Nitel Araştırmalarda Paradigma ve Teorik Temeller” başlıklı bölüme bu baskıda yer verildiğini ifade etmişlerdir. İlk baskıdaki bölümlerin tamamı içerik olarak bu baskıda da aynı şekilde sunulmuş; sadece bölümler gözden geçirilerek ilk baskıda gözden kaçan bazı hususlar ve yazım hataları düzeltilmiştir.

KİTABIN BÖLÜMLERİ VE KONULARI

Nitel araştırmalarda paradigma ve teorik temeller başlıklı birinci bölümde yazar, nitel araştırmaya ilişkin farklı tanımlamaların olduğu bilgisini verdikten sonra nitel araştırmanın farklı tanımlarından örnekler vermiştir. Nitel araştırmaların birtakım özelliklerinin bulunduğu ve bu özelliklerin bilinmesinin nitel araştırmanın anlaşılmasını, uygulanmasını kolaylaştırdığı ifade edilmiştir. Başlangıç düzeyindeki bir araştırmacının nitel araştırmanın özelliklerini anlamlı bir şekilde anlayabilmesinin nitel ve nicel araştırma arasındaki farkların ortaya konulmasıyla olabileceği belirtilmiştir. Nicel araştırma, verilerin toplanmasında ve analiz edilmesinde sayıların kullanılmasını vurgulayan bir araştırma stratejisi olarak yorumlanabilir ve teorilerin sınanmasına vurgu yapar. Buna karşın nitel araştırmalar verilerin toplanması ve analizinde sayısallaştırmayı değil genellikle sözcükleri vurgulayan bir araştırma stratejisi olarak kabul edilir. Bu bölümde, paradigmanın, araştırmacıların epistemolojik, ontolojik ve metodolojik öncülleri ya da gerçeği anlamak, bilgi oluşturmak ve dünya hakkında bilgi toplamak için tercih edilen yollar biçiminde tanımlanabilir olduğu belirtilmiştir. Üç temel paradigma nitel araştırmadaki sorgulama sürecini yapılandırmaktadır. Bunların; pozitivist/post-pozitivist paradigma, yorumlamacı paradigma ve eleştirel paradigma olduğu sıralandıktan sonra her bir paradigma ayrıntılı olarak açıklanarak bu paradigmalardan nitel araştırmalarda nasıl kullanılabileceği tartışılmıştır. Nitel araştırmacıların kendi araştırma alanları konuları ile uyumlu olan teorileri tanımasında ve bilmesinde yarar olduğu ifade edilmiştir. Araştırmacıların teoriler yardımıyla neyi gözlemleyeceklerini, ne hakkında notlar alacaklarını ve hangi soruları soracaklarını belirleyebileceklerine değinilmiştir. Bu teorilerden sembolik etkileşimcilik, feminizm ve eleştirel ırk teorisi ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Eylem araştırması başlıklı ikinci bölümde yazar tarafından, eylem araştırması hakkında derinlemesine açıklayıcı bilgiler sunulmaktadır. Eylem araştırmasının, II. Dünya Savaşı'nın toplumsal yaşam üzerindeki yıkıcı etkisiyle sosyal bilimcilerin toplumsal yaşam boyutunda gelişen yeni ihtiyaçların karşılanması, problemlere çözüm üretilmesi ve toplumsal yaşamın geliştirilmesi arayışları sonucunda ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Eylem araştırması, değişim ve gelişimi sağlamayı merkeze alan, bireysel uygulamaları içeren, verilerin sistematik bir biçimde toplandığı ve yansıtılmalı sorgulamaların yapıldığı, bunlara dayalı yeni eylem planlarının hazırlanıp uygulandığı, döngüsel ve sarmal adımlarla gerçekleştirilen bir bilimsel araştırma sürecidir. Eylem araştırmasının; klasik eylem araştırması, işbirlikli eylem araştırması, katılımcı eylem araştırması, politik eylem araştırması türlerinin ve bununla birlikte; Piggot-Irvine, Kemmis ve McTaggart, McNiff ve Whitehead, Stringer, Mills eylem araştırması modellerinin olduğu açıklandıktan sonra kısaca bu tür ve modellerle ilgili bilgi verilmiştir. Yazar, alanyazında eylem araştırmasının sağlayabileceği çok yönlü yararlarının bulunduğu ifade edildiğini belirtmektedir. Eylem araştırmalarının, kuramsal bilgilerin uygulamaya yansımada bir köprü kurma, eğitim-öğretim uygulamalarını geliştirme, okul gelişimini sağlama, öğretmeni güçlendirme ve öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı sağlama gibi avantajları örnek olarak verilmiştir. Eylem araştırmasının tanım ve modellerinin ortak özelliklerinden hareketle eylem araştırmalarının süreci altı adımda sıralanmıştır. Birinci adım, sorunun ne olduğunun ortaya konularak bir çerçeve çizilmesi, ikinci adım bilgi toplanması, üçüncü adım alanyazının taranması,

dördüncü adım plan geliştirilmesi, beşinci adım planın uygulamaya geçilmesi, altıncı adım ise verilerin toplanarak analiz edilmesidir. Bu altı aşamalı sürecin ardından, eylem araştırmalarının yalnızca uygulanma biçimiyle değil, aynı zamanda elde edilen bulguların geçerliliği ve kullanılabilirliği açısından da değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eylem araştırmalarında bu durumu “sağlamlık” kavramıyla ifade eden yazar, sağlamlığın; araştırma sürecinin yürütülme biçimi ile elde edilen sonuçların kalitesi ve doğruluğuna ilişkin değerlendirmeleri kapsadığını belirtmektedir. Özellikle bulguların, ilgili kullanıcılara hem işlevsel hem de uygulamaya dönüştürülebilir nitelikte sunulması, eylem araştırmaları açısından büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir. Alanyazında eylem araştırmalarının sağlamlığı ile ilgili ölçütlerin; döngünün tekrarlanması, uzun süreli katılım ve saha gözlemi, araştırmacının deneyimi, üye denetimi ve veri çeşitlemesi biçiminde olduğu belirtilmiştir.

Fenomenoloji başlıklı üçüncü bölümde yazar, fenomenoloji, fenomenolojik araştırma türleri, fenomenoloji ve eğitim, fenomenolojik araştırma süreci konularına değinmiştir. Daha çok pozitivist paradigmanın karşısında gerçekliği bireysel bakış ve deneyimlerde arayan bir akım olarak gelişen ve bireyin kendi bakış açısından algı ve deneyimlerini ön plana çıkarmayı amaçlayan bir araştırma desendir. Betimleyici fenomenolojide temel amacın insanların algı ve deneyimlerinin betimlenmesi olduğu, yorumlamacı fenomenolojiden farklı olarak yorumlamadan daha çok betimlemeye önem verildiği ifade edilmiştir. Betimleyici fenomenolojinin temel varsayımları, araştırmacının tarafsızlığı, evrensel nitelik ve radikal özerklidir. Yorumlayıcı fenomenoloji ise, yalnızca kavramları, bu kavramların özelliklerini tanımlamanın ötesinde bireylerin yaşam deneyimleri içinde gömülmüş anlamlara bakmayı işaret eder ve ana varsayımları; konumlandırılmış özgürlük, araştırmacı ön bilgisi, kuram rehberliği, görüşlerin uyumu şeklindedir. Yazar, fenomenoloji ve eğitim ilişkisini, öğrenme öğretme sürecinde fenomenolojiden yararlanma ve öğretimi geliştirme ile eğitim araştırmalarında fenomenolojik araştırmanın kullanımı olarak temelde iki temel boyutuyla değerlendirmek gerektiğini vurgulamaktadır. Fenomenolojik araştırma süreci, fenomenle karşılaşma ve fenomeni tanıma, araştırmanın başlığı, araştırmaya ilişkin soruların geliştirilmesi, teorinin rolü, literatür taraması ve yazımı, araştırma raporunun yazımı, yöntem, inandırıcılık, etik, araştırmacının rolü ve olası zorluklar konu başlıkları altında açıklanmıştır.

Durum çalışması başlıklı dördüncü bölümde yazar, durum çalışmasının eğitim bilim araştırmalarında tercih edilmesine ilişkin ciddi bir yönelimin olduğunu söyleyerek durum çalışmalarının tarihsel gelişimi hakkında bilgi vermiştir. Durum çalışmaları, bireylerin deneyimlerine dayanarak kendilerini nasıl gördüklerini, bağlama göre algılarını ve duygularını ve bunların altında yatan nedenleri sorgulamayı gerektirir. Bir durum çalışmasını gerçekleştirmeyi düşünen bir araştırmacının araştırma deseni belirlemeden önce durum çalışması yapmaya hazırlıklı olması gerektiği ifade edilmiştir. Durum çalışması planlama modelleri; beş aşamalı, ardışık, sistematik ve deneyime dayalı durum çalışması modeli şeklinde listelenmiş ve bu modellerle ilgili bilgiler sunulmuştur. Durum çalışmalarında güvenilir ve geçerlik için saydamlık, bulgulara sadık kalma ve etik tutum içinde bulunma ile değer yargısı konularına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Durum çalışması denildiğinde öne çıkan üç popüler nitel yaklaşımdan söz edilebileceğinin, bunların; açıklayıcı, keşfedici ve betimsel olduğu ifade edilmiştir. Durum çalışmalarını Yin (2014) temelde tek durum ve çoklu durum olarak tanımlayıp bunları da ikiye ayırmıştır: bütünleştirilmiş ve yerleştirilmiş analiz. Yazar bu bölümde, her bir durum çalışmasının kendisine özgü yapısı olduğundan bahsetmiş ve bu özgün yapının sınırlılıklarda da kendini fark ettirebilir olduğuna değinmiştir. Durum çalışmalarının sınırlılıklarına kendi yaptığı bir çalışma örnek olarak sunulmuştur. Durum çalışmasına uygulamadan bir örnek paylaşımında bulunularak konu somutlaştırmaya çalışılmıştır.

Etnografya başlıklı beşinci bölümde yazar, etnografyanın kavramsal çerçevesinden, etnografik araştırma süreci ve sınıf kültürü ile etnografya konularından bahsetmektedir. Etnografik araştırmalarda, 'bir grup olarak tanımlanan herhangi bir insan topluluğu' ele alınır ve bu grubun günlük yaşantısını düzenleyen kültür analiz edilerek yazılı bir eserde 'betimsel' bir dille aktarılır. Etnografyada analiz için ihtiyaç duyulan tüm bilgilerin "katılımcı gözlem" denilen doğal katılım yoluyla toplandığına ve alan notları şeklinde aksatılmadan her gün kayda geçirildiğine değinilmiştir. Etnografik eserlere ilk örnek olarak Antik Yunan tarihçi yazar ve gezgin Herodot'un eserlerinin bilinen ilk eserler olarak gösterildiğinden bahsedilmiştir. Etnografyanın 20. Yüzyılda bir dönüşüme girdiği ve alan çalışması geleneğinin de fikir babası olarak kabul edilen Bronislaw Malinowski'nin önemli katkılarıyla ve zamanla günümüzde bildiğimiz şeklini almaya başladığı belirtilmektedir. Etnografya araştırmalarında bilgi toplama, analiz etme ve yorumları süreçlerinin birlikte ilerlediği ve diğer sosyal araştırma yaklaşımlarında olduğu gibi önce verilerin toplanması ve devamında analiz edilmesi gibi farklı basamaklardan oluşan bir sıralamanın bulunmadığından bahsedilmiştir. Yazar bu bölümde ayrıca, etnografinin; bir toplumun kültürel yapısını yol-yordamları keşfederek ortaya çıkarttığını ve görünür kıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca, alan çalışmalarında ise etnografların amaçlarına ulaşmak için belirli ilke ve prensipleri takip etmek durumunda olduklarından bahsedilmektedir. Etnografların günlük hayatın sıradan ayrıntılarına yaklaşırken izlemeleri gereken yollarla ilgili yararlı bir liste olduğunu ve bu listenin tüm kültürlerin genel bir özeti gibi de düşünülebileceğini söylemektedir. Fakat bu listenin de her etnografi kapsamı gereken otoriter bir liste olmadığı da belirtilmiştir. Bu liste, hitap terimleri ve selamlaşma, soru ve cevaplar, tanımlamalar, kişisel hikayeler, terimler ve tipolojiler, kıyaslamalar (karşıtlıklar), açıklamalar-teoriler, bilgi toplamanın diğer yolları, etnografin pozisyonu ve etno merkezlik kavramı şeklinde sıralanarak bilgiler sunulmuştur.

Anlatı araştırması başlıklı altıncı bölümde yazar, anlatı araştırması yapmaya nasıl karar verdikleri sürecine değinerek anlatı araştırmasının ne olduğu, kuramsal temelleri, araştırma süreci, türleri, analiz yaklaşımları ve anlatı araştırmasında etik hakkında bilgiler sunmuştur. Anlatı araştırmaları, etrafımızdaki dünya ve deneyimlerimizin nasıl algılandığı ve çevreyle iletişim kurma biçimini aktaran hikayelerle ilgilenir olarak tanımlanmıştır. Bu araştırmaların gelişimi ya da dönüşümlerinin içerisinde bulunduğu nitel araştırma paradigmasındaki dönüşümle paralellik gösterdiğinin söylenebileceği belirtilmektedir. Bir anlatı araştırmasının özünde bulunan bazı özellikler; kişisel deneyimler, deneyimlerin kronolojik olarak sıralanması, bireysel hikayelerin toplanması, yeniden hikayeleştirme, temalar için kodlama, bağlam ya da ortam ve katılımcılarla iş birliği şeklinde açıklanmıştır. Anlatı analizi için Fraser'in (2004) öne sürdüğü yedi aşamalı yaklaşımın genel anlamda nitel veri analizi süreci ile paralellik gösterdiği ve anlatı analizi için genel bir çerçeve sunduğu belirtilmektedir. Bu aşamalar; hikayelerin duyulması, ötekinin duygularının deneyimlenmesi, görüşmelerin dökümünün yapılması, bireysel dökümlerin yapılması, deneyimlerin farklı boyutlarının irdelenmesi/gözden geçirilmesi, kişisel hikayelerin politik bağlantısı, katılımcılar arasındaki farklılıkların belirlenmesi ve kişisel hikayeler hakkında bilimsel anlatıların yazılması şeklinde sıralanmıştır. Anlatı analizi türlerinden, etkileşimsel, tematik, yapısal analiz ve edimsel analiz konularında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde yazar, Barkhuizen, Burnell, Hunt ve Coleman, Clandinin ve Connelly, Murray anlatı analizi yaklaşımlarından bahsetmiştir. Yazar son olarak; anlatı araştırmacısının bilime katkı sağlamak amacıyla hikayelerini topladığı kişilerin gizliliğini ve itibarını zedeleyici her türlü davranış ve tutumdan uzak durmayı kendisine görev bilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Kuramsal olarak diğer araştırmalarda olduğu gibi bu araştırma türünde de katılımcı izni, gizliliğin korunması ve katılımcının araştırmaya katılımından dolayı herhangi bir zarar görmeyeceğinin taahhüt edilmesinin bazı etik ilkeler olarak görüldüğü ifade edilmiştir.

Gömülü teori başlıklı yedinci bölümde yazar, gömülü teori araştırmasının farklı isimlerinin bulunduğunu, kendisi neden bu ismi tercih ettiğini açıkladıktan sonra gömülü teorinin tanımını yapmış ve özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Klasik Gömülü Teori ve Yapılandırmacı Gömülü Teori araştırma yaklaşımlarından bahsedilmiştir. Gömülü teori desenine araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlar getirildiğine, hangi işlem adımlarının izleneceğine ilişkin görüş ayrılıklarının olmasına rağmen birtakım ortak özelliklerinin de bulunduğu değinilmiştir. Gömülü teorinin bu ortak özelliklerinin; kuramsal duyarlılık, kuramsal doyum, kuramsal örnekleme, sürekli karşılaştırmalı analiz, hatırlatıcı not yazımı ve kuram geliştirme olmak üzere altı başlık altında gruplandırılılabileceği belirtilmiştir. Yazar bu bölümde araştırmalarda veri toplanmasına başlanmadan önce alan incelemesinin yapılmasından ve araştırmanın aşamalarının planlanmasının alışılabilir bir işlem olarak kabul edilmesinden, ancak gömülü teori araştırmalarında veri toplamaya başlamadan önce yapılacak alan yazın incelemesinin kapsamı ve uygunluğu üzerinde tartışmaların da bulunduğu bahsetmektedir.

SONUÇ

Ahmet Saban ve Ali Ersoy'un editörlüğünde, çeşitli bölüm yazarlarının katkılarıyla hazırlanan bu kitapta, nitel araştırmalarda kullanılan altı nitel araştırma deseni kuramsal temelleri ve uygulama örnekleriyle ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır. Nitel araştırmalarda kullanılan bu altı desenin sunumunun yapıldığı kitap, bölüm yazarlarının özellikle tanıttıkları desene ilgili olarak kendi araştırmalarından örneklere yer vermeleri yönüyle dikkat çekmektedir.

Kitabın lisans, lisansüstü öğrencilerinin yanı sıra nitel bir bakış açısını esas alarak araştırmalar yürütecek araştırmacılar için de faydalı bir kaynak olacağı ifade edilebilir. Bu yönüyle kitabın, hem kuramsal bilgi hem de uygulama yönünden okuyuculara kapsamlı bir perspektif sağlayacağı belirtilebilir. Araştırma desenlerinin gerçek yaşamdan örneklerle ilişkilendirilmesi, okuyucuların konuyu daha iyi kavramalarını ve nitel araştırma sürecine eleştirel bir gözle bakabilmelerini sağlamaktadır. Bunun yanında, her bölümde desenlere ilişkin sunulan zengin bilgi ve açıklayıcı anlatım kitabı hem öğretici hem de rehber niteliğinde bir kaynak haline getirdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Saban, A. & Ersoy, A. (2019). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Üçüncü Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Yin, R. K. (2014). *Case study methods: design and methods* (5. Baskı). Thousand Oaks: Sage Pbc.